

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਟੋਰਾ ਅਤੇ ਭਵਿਖ

ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੌਜੂਦਾ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰਕਬਾ ੫੦,੩੬੨ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ ੨ ਕਰੋੜ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ ੧੨ ਹਜ਼ਾਰ ਪਿੰਡ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਵਸੋਂ ਦਾ ੭੦% ਹਿਸਾ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੇ ਆਸਰੇ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ੧੯ ਲੱਖ ਦੇ ਕਰੀਬ ਲੋਕ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਹਨ। ੧੫ ਲੱਖ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹਨ ਅਤੇ ੧੦ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਲੋਕ ਘਰੇਲੂ ਸਨਅਤੀ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹਨ ਤੇ ੭ ਲੱਖ ਦੇ ਕਰੀਬ ਲੋਕ ਹੋਰਨਾਂ ਸਨਅਤੀ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ੪,੧,੫੮੦੦੦ ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਵਾਹੀ ਥੱਲੇ ਹੈ। ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਵਸੋਂ 'ਚੋਂ ੬੬% ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹਨ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿਰਫ ੫੦% ਵਸੋਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਾਫੀ ਘੱਟ ਰਹੀ ਹੈ। ੧੦੦੦ ਮਰਦਾਂ ਪਿਛੇ ੮੨੩ ਔਰਤਾਂ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਤਨਾਸਬ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਦਰ ਨਾਲੋਂ ਕਾਫੀ ਘੱਟ ਹੈ। ਮਾਰਚ ੨੦੦੦ ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ੬੧੧ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਮੱਧ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਨਅਤਾਂ ਨੇ ੨੩ ਲੱਖ ੭੨੦ ਹਜ਼ਾਰ ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਮਾਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਨਅਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਪੰਜਾਬ ਅਜੇ ਵੀ ਇਕ ਪੱਛੜਿਆਂ ਹੋਇਆ ਇਲਾਕਾ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਬਹੁਤ ਵੱਧੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਅੰਨਦਾਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਹੁਣ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਕ ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਇਸਤਮਾਲ ਆਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦਾ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਵੀ ਵੱਧ ਗਈ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੁਣ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਵੇਚਣ ਲਈ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਅਨਾਜ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ 'ਖੁਸ਼ਹਾਲ' ਰਾਜ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿਚ ਆਈ ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਰੰਗ ਕਾਫੀ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਿਹਾਰ ਅਤੇ ਯੂ.ਪੀ. ਤੋਂ ਆਕੇ ਕਰੀਬ ੧੫ ਲੱਖ ਦੇ ਕਰੀਬ ਮਜ਼ਦੂਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਖੁਸ਼ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਬੇਜ਼ਮੀਨੇ ਅਤੇ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦੀ ਜਕੜ ਵਿਚ ਫਸੇ ਪਏ ਹਨ। ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਚੂਮਰ ਕੱਢ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਰਜ਼ੇ ਅਤੇ ਗੁਰਬਤ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਖੁਦਕਸ਼ੀਆਂ ਵੀ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ।

ਇਕ ਖੋਜ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ-

"ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤ-ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਿਚ ਆਤਮਘਾਤਾਂ ਦੀ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਹੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਹੇ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਭਾਰ ਦਰਮਿਆਨ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਤੋਰਾ ਤੋਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਆਜ ਉਤੇ ਕਰਜ਼ੇ ਲੈਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਟੱਬਰ ਹੈ ਜੋ ਸਰਕਾਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ, ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆੜਤੀਆਂ ਤੋਂ ਲਏ ਹੋਏ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਮਹਿਸੂਸ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ। ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਮੋੜਨ ਲਈ ਪੈਂਦੇ ਦਬਾਅ ਅਤੇ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਮਾਰੇ ਕਈ ਕਿਸਾਨ ਖੁਦਕਸ਼ੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ।"

"ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਵੀ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਸੂਲੀ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਨਿਜੀ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕਰਜ਼ਾਈਆਂ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਫੰਕਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕੱਤਰ ਹੋਏ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕੀਤੀ। ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਅਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਖਰੀ ਤਰੀਕ ਤੋਂ ਦਿਹਾੜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਚੁਰਾਹਿਆਂ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਸਟਾਂ ਲਾ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਰਜ਼ੇ ਦੇਣੇ ਸਨ। ਪੰਦਰਾਂ, ਵੀਹ, ਅਤੇ ਤੀਹ ਏਕੜਾਂ ਤੱਕ ਦੇ ਮਾਲਕ ਕਿਸਾਨ ਵੀ ਕਰਜ਼ੇ ਮੋੜਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਈ ਕੇਸ ਹਨ ਜਿਥੇ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਕਈ ਟੱਬਰਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ਾ ਮੋੜਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਵੇਚਣੀ ਪਈ ਤੇ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।"

"ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਿਕੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ ਦੇ ਸੰਕਟ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸਿਟੇ ਵਜੋਂ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਵੱਧ ਰਹੇ ਭਾਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਵਾਲੇ ਹਲਵਾਹਕ ਕਿਰਸਾਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਥੱਲੇ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਬੇਜ਼ਮੀਨੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਵੱਧ ਰਹੀ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਲੱਭਣ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲ ਦਰਜਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਕਣਕ ਅਤੇ ਝੋਨੇ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਅਤੇ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਵੀ ਇਹ ਸੰਕਟ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ।"

"ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਕਿਸਾਨ ਘਟ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵੱਧ ਰਹੇ ਹਨ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਕਿਤੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚੋਂ ੧੯੭੦-੭੧ ਵਿਚ ਹਲਵਾਹਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੪੨.੫੬% ਸੀ। ੧੯੯੦-੯੧ ਵਿਚ ਇਹ ਘੱਟਕੇ ੩੨.੮੩%

ਰਹਿ ਗਈ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੦% ਤੋਂ ਵੱਧਕੇ ੨੩.੩੧% ਹੋ ਗਈ। ਇਸਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਜਾਹਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ ਦੇ ਸੰਕਟ ਕਰਕੇ ਗ਼ਰੀਬੀ ਵੀ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵੀ।"

ਇਹ ਖੋਜ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਰੇ ਇਨਕਲਾਬ ਅਤੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ੧੦ ਗੁਣਾ ਵੱਧਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਮੀਰ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਹੋਰ ਗ਼ਰੀਬ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਪੈਲੀਆਂ ਵੇਚਣੀਆਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਜ਼ਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵਿਚ ਰਲ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਮੱਧ ਦਰਜੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵੇਚਣ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਖੇਤੀ ਦੇ ਖਰਚੇ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਏ ਹਨ।

ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ ਦੀ ਲਾਗਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰਾ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀ। ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਟਰੈਕਟਰਾਂ, ਨਵੇਂ ਬੀਜਾਂ, ਖਾਦਾਂ, ਡੀਜ਼ਲ, ਬਿਜਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਆਏ ਦਿਨ ਵੱਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਫਸਲ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵੱਧ ਰਹੀ। ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫਸਲ ਤੇ ਘਾਟਾ ਖਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਆਲੂਆਂ ਦੀ ਫਸਲ ਨੂੰ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਹੀ ਸੁੱਟਣਾ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਖਰੀਦਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਲ ਫਿਰ ਕਪਾਹ ਅਤੇ ਨਰਮੇ ਦੀ ਕੀਮਤ ਲਾਗਤ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘਟ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਘਾਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੀ ਜਿਣਸ ਹੁਣ ਮੰਡੀ ਲਈ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਮੰਡੀ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਮੰਡੀ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਹੀ ਇਸ ਤੋਂ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਲਾਭ ਹੁਣ ਸਿਰਫ ਵੱਡੇ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਨੂੰ। ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਜਿਣਸ ਦਾ ਮੁਲ ਏਨਾ ਘੱਟ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰਾ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ਪਰ ਕਰਜ਼ੇ ਵਿਚ ਫਸਿਆਂ ਤੇ ਲੋੜ ਦੇ ਮਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫਸਲ ਕੋਝੀਆਂ ਦੇ ਭਾਅ ਸਿਟਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਬੱਧੇ ਭਾਅ ਵੀ ਫਸਲ ਨਹੀਂ ਵਿਕਦੀ। ਪਰ ਬੜੇ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਫਸਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੋਦਾਮਾ ਵਿਚ ਦਬਾਕੇ ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੀਜ਼ਨ ਲੰਘ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਭਾਅ ਵਧਦੇ ਹਨ ਤਦ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਟੋਰਾ ਟੋਰਨ ਲਈ ਫਸਲ ਵੇਚਣੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਅਤੇ ਕੰਪਨੀਆਂ ਆਪਣੇ ਅਸਰ ਅਤੇ ਰਸੂਖ ਨਾਲ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਫੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਬਿਜਲੀ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੁਫਤ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਸਿਰਫ ਵੱਡੇ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰੇ ਦਰਬਾਰੇ ਰਸੂਖ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਮੁਫਤ ਵੀ ਅਤੇ ਵਕਤ ਸਿਰ ਮਿਲਦੀ ਵੀ ਰਹੀ। ਪਰ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਵਕਤ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਫਸਲ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰੇ ਅਤੇ ਬੈਂਕ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਰਜ਼ੇ ਵੱਡੇ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਖਾਦ, ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਲਈ ਹੋਰ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਸਸਤੇ ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਮਹਿੰਗਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਰਜ਼ੇ ਵੀ ਤੇ ਖੇਤੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਵੀ। ਤੇ ਫੇਰ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੰਡਾ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਟੇ ਵਜੋਂ ਕਈ ਖੁਦਕਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਪਿਛਲੇ ੫੪ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ, ਰਕਬਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਤੌਰ-ਤਰੀਕੇ ਕਾਫ਼ੀ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ। ਦੋ ਬਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਬਦਲ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਖੂਹਾਂ, ਬਲਦਾਂ, ਊਠਾਂ, ਘੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਝੋਟਿਆਂ ਦੀ ਜਗਹ ਟਰੈਕਟਰਾਂ, ਟਰਾਲੀਆਂ, ਥਰੈਸ਼ਰਾਂ, ਟਿਊਬਵੈਲਾਂ ਅਤੇ ਕੰਬਾਈਨਾਂ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਅੰਨਦਾਤਾ ਬਣਕੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨ ਆਪ ਭੁਖ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੀ ਜਕੜ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵੱਲ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਸਾਨ ਖੱਜਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦਿਨ ਬ ਦਿਨ ਵੱਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲੀਹ ਤੇ ਚਲਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਭਵਿਖ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ੫੪ ਸਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਸਾਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਬਾਦ ਇਥੇ ਕਿਸਾਨੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਚਲੀ ਜੋ ਖੁਸ਼ਹੋਸੀਅਤੀ ਟੈਕਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਲਹਿਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਤਹਿਰੀਕ ਇਥੇ ਚੱਲੀ। ਬੜੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ੧੯੬੬ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮਿਲਿਆ ਪਰ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ੩ ਟੋਟੇ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿਸਾ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ ਹਰਿਆਣੇ ਅਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਇਸਦੇ ਬਾਦ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨਕਸਲਬਾੜੀ ਲਹਿਰ ਤਕਰੀਬਨ ਦਸ ਸਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਚਲੀ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੌਰਾਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਬੇਗੁਨਾਹ ਨੌਜਵਾਨਾਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ, ਬੁਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਝੂਠੇ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਦੇ ਕੁਝ ਸਾਲ ਬਾਦ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਲਹਿਰ ਚਲੀ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਖਾਸਾ ਭਾਵੇਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਸਮਾਜੀ, ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਹੀ ਉਪਜ ਅਤੇ ਝਲਕ ਸੀ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ

ਕਤਲ ਹੋਏ। ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਕਤਲ ਪੁਲਿਸ, ਫੌਜ ਅਤੇ ਨੀਮ ਫੌਜ ਨੇ ਫਰਜੀ ਮੁਕਾਬਲਿਆ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤੇ। ਸਰਕਾਰੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰੀ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਵੱਡੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਕ ਦੋਹਰਾ ਅਮਲ ਚਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਵੱਧ ਰਹੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਵਧ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਾਲ ਖਰਾਬ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਹਰਾ ਅਮਲ ਇਕ ਅਹਿਮ ਸੁਆਲ ਖੜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ? ਭਾਵੇਂ ਇਥੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਹੱਥ ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਹ ਦੋਹਰਾ ਅਮਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਚਲਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅਕਾਲੀ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣ, ਜਾਂ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਰਾਜ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗਠਜੋੜ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੀ ਜੇ ਪੀ ਨਾਲ ਰਲਕੇ, ਜਾਂ ਸੀ ਪੀ (ਆਈ) ਨਾਲ ਰਲਕੇ, ਜਾਂ ਸੀ ਪੀ ਆਈ (ਐਮ) ਨਾਲ ਲੁਕਵਾਂ ਜਾਂ ਜਾਹਰਾ ਗਠਜੋੜ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਦੋਹਰਾ ਅਮਲ ਇਵੇਂ ਹੀ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰੇਕ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਰਾਜ ਹੋਣ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵੀ ਵਧਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੀ ਪਤਲੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਹ ਦੁਪਾਸਾ ਅਮਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮਾੜਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਮੌਜੂਦਾ ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਾਲਾਤ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਇਸਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ?

ਇਸਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਸਮਾਜੀ ਅਤੇ ਆਰਥਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮੇ, ਇਸਦੀ ਜ਼ਮੀਨ, ਪਾਣੀ, ਜੰਗਲ, ਇਸਦੇ ਮੋਹਨਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੋਹਨਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਸੀਲੇ ਕਿਸ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਅਤੇ ਭਲੇ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ? ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਕੁਝ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁਨਾਫਿਆਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਮੰਡੀ ਦਾ ਮਾਲ ਬਣਾ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਰੀਤ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਫੈਸਲੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈਣੇ ਪੈਣਗੇ ਕਿ ਕੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਕਿੰਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਕਿਹਦੇ ਲਈ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਇਹ ਸਾਰੇ ਫੈਸਲੇ ਮੰਡੀ ਦੇ ਰਹਿਮ ਤੇ ਛੱਡਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਫੈਸਲੇ ਖੁਦ ਆਪ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ। ਇਹ ਫੈਸਲੇ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਰਾਜ ਦਾ ਕਾਜ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਯੁਰਪੀਅਨ ਤਰਜ਼ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਅਤੇ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਇਸ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿਆਸੀ ਪਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਰਾਜਤੰਤਰ ਦੀ ਇਜਾਦ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਜੋ ਸਿਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤੇ ਹਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਲੋਕ ਹੋਣ। ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਉਚਾ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਤੋਂ ਉਚੀ ਕੋਈ ਸ਼ੈਅ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿਆਸੀ ਨਜ਼ਰੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਿਆਸੀ ਸੇਧ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਨਵੇਂ ਰਾਹ ਖੋਲਣੇ ਪੈਣਗੇ।

ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਹਾਲਾਤ

ਪਿਛਲੇ ੫੫ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ੧੯੬੬ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮਿਲਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਸਹਿਤ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀ, ਕਵਿਤਾ, ਨਿਬੰਧ, ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਲਿਖੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਨੇਕਾਂ ਲੇਖਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਖਬਾਰ ਅਤੇ ਰਸਾਲੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਛਪਦੇ ਹਨ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਖਰੀਦਣ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਘਟਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਲੇ ਵੀ ਸਿਰਫ ਕਾਇਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਹੋਰ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦਾ ਕੀਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਬਕਾ ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਨਣ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾ ਸਮਝਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਤੋਂ ਸੇਧ ਲੈਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਲਫਜ਼ ਵਾੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲ ਚਾਲ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਰੇਡਿਉ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਤੇ ਇਸਤਮਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਆਮ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਹਿਤਕਾਰ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀਆਂ ਦੇ ਪਰੋਫੈਸਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਨਾਸ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਫਲਸਫੇ ਉਤੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਾਰੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਕਈ ਲਿਖਾਰੀ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਵੀ ਮੁਨਕਰ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ ਜਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਵਿਚ ਯੂਰਪੀਅਨ ਲਿਬਰਲਿਜ਼ਮ ਜਾਂ ਬ੍ਰਹਮਣਵਾਦ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਮ ਉਤੇ ਬ੍ਰਹਮਣਵਾਦ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਲਿਬਰਲਿਜ਼ਮ ਦੀ ਜਕੜ ਦੀ ਹੀ ਝਲਕ ਹੈ ਕਿ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਸ਼ਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ। ਇਸਦਾ ਮੁਖ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕੌਮੀ ਹੱਕਾਂ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਮ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ, ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਸਲੇ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ

ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਸੋਧ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਝ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖਤਰਨਾਕ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਮ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਮ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਉਠਾਇਆ ਹੈ।

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਮ ਅੱਜ ਇਕ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਮੌੜ ਤੇ ਖੜੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਕਾਰ, ਆਪਣੀ ਇਜ਼ਤ, ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰੀਆ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਜਿਹੇ ਅਦਾਰੇ ਅਤੇ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੌਮੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹੱਕ ਰਾਸ਼ਿਲ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਤਨਜ਼ੀਮਾਂ, ਅਦਾਰੇ, ਨਜ਼ਰੀਆ ਅਤੇ ਸੋਧ ਬਣਾਉਣੀ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਹਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਰਾਣੀ ਸੋਚ, ਪੁਰਾਣੇ ਅਦਾਰੇ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਨਜ਼ਰੀਆ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਦਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ

ਹਰੇ ਇਨਕਲਾਬ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਮੰਡੀਕਰਨ ਸਦਕਾ ਖੇਤੀ ਬਹੁਤੀ ਸੰਘਣੀ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੇਠਾਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਪੱਧਰ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਨੀਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤਕਰੀਬਨ ਇਕ ਫੁਟ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਥੱਲੇ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਐਸ ਵੇਲੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਡੇਡ ਸੌ ਫੁਟ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਜਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਲੱਭਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਫਸਲਾਂ ਪਾਲਣ ਲਈ ਸਬਮਰਸੀਬਲ ਮੋਟਰਾਂ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਕੱਢਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਾਹਿਰਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਇਕ ਖੋਜ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ੮੦ ਫ਼ੀਸਦੀ ਰਕਬੇ ਵਿਚ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਪੱਧਰ ਥੱਲੇ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਹੈ ਕਿ:

‘੧੯੭੩ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਤਿੰਨ ਫੀ ਸਦੀ ਰਕਬਾ ਐਸਾ ਸੀ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਪੱਧਰ ੧੦ ਮੀਟਰ ਡੂੰਘੀ ਸੀ ਪਰ ੧੯੯੦ ਵਿਚ ੨੫ ਫੀ ਸਦੀ ਰਕਬੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ੧੦ ਮੀਟਰ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਚਲੇ ਗਿਆ ਤੇ ੧੯੯੪ ਵਿਚ ੪੫ ਫੀ ਸਦੀ ਰਕਬੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ੧੦ ਮੀਟਰ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਪੱਧਰ ੧੫ ਮੀਟਰ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਚਲੇ ਗਈ ਤਾਂ ਟਿਊਬਵੈਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਛੱਡ ਜਾਣਗੇ।’

ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ ਬਾਦਲ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਖਾਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ!

ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਝਾੜ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕੀੜੇ ਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਉਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਕੈਂਸਰ ਵਰਗੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਅਸਰ ਪਵੇਗਾ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਉਤੇ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ੧੬% ਪਾਣੀ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੁਦੇ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਅਜੈਟੇਸ਼ਨਾਂ ਵੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਤਲੁਜ-ਜਮਨਾ ਲਿੰਕ ਨਹਿਰ ਦਾ ਮਸਲਾ ਫੇਰ ਉਠ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਹਿਰ ਛੇਤੀ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਕਿਸੇ ਵਕਤ ਵੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੂਬੇ ਦਾ ਰਕਬਾ, ਨਕਸ਼ਾ ਅਤੇ ਨਾਂ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਉਤੇ ਹੱਕ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਨਵੇਂ ਰਾਹ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ

ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਹ ਤਾਪ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵ ਸਭਦੇ ਹਿਤਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰਮੇਲ ਹੋਵੇ। ਪੁਰਾਣਿਆਂ ਹੀ ਵਕਤਾਂ ਤੋਂ ‘ਸਰਵੇ ਜਨਾ ਸੁਖੀਨਾਮ ਭਵੰਤੁ’ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸੂਝ ਸਾਨੂੰ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ੫੪ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਟੇਰੇ ਅਤੇ ਚਾਲ ਨਾਲ ਅੱਜ ਇਕ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਦਿਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਤਾਂ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜਾਤੀ ਹਿਤ, ਉਸਦੇ ਟੱਬਰ ਤੇ ਕੁਨਬੇ ਦੇ ਹਿਤ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਟੱਕਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਹਿਤਾਂ ਦਾ ਸੁਰਮੇਲ ਹੋਵੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਮਸਲਿਆਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਾਤੀ, ਸਮਾਜੀ, ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਵਾਰਕ ਹਿਤਾਂ ਵਿਚ ਟਕਰਾਅ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹਿਤ ਟਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਅਤੇ ਰਖਵਾਲੀ ਦੀ ਜ਼ਾਮਨੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਇਸ ਟੱਕਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਮੁੱਖ ਮਸਲਾ ਹੈ।

ਸੱਭਨਾਂ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਮੇਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੀ ਅੜਿੱਕਾ ਹੈ? ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਿਤਾਂ ਦਾ ਸੁਰਮੇਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ? ਪੰਜਾਬ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦਾ ਅੰਨਦਾਤਾ ਹੋਕੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ? ਤਜਰਬਾ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਸਾਨੂੰ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਅੜਿੱਕਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਲੁੱਟ ਖਸੁਟ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੁੱਟ ਖਸੁਟ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ

ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਧਿਰ ਵਲੋਂ ਦੂਜੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਕਰਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਧਿਰ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੱਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਲਕਿ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਦਾਰੇ ਲੋਟੂ ਧਿਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪੱਖ ਪੂਰਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵੱਧਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੁਟ ਖਸੂਟ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਖ਼ੁਸਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਇਸ ਮਸਲੇ ਦੇ ਹੱਲ ਵਿਚ ਲੋਟੂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਸ ਅੰਤਿਕੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਲੁਟ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦਾਰਮੋਦਾਰ, ਸ਼ਾਨੋ-ਸ਼ੌਕਤ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੁੱਟ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਤੇ ਹੀ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਦੀ ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਲਹੂ ਭਰੀ ਕਹਿ ਕੇ ਇਹੋ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਸੀ ਕਿ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਮੇਹਨਤਕਸ਼ਾਂ ਦੀ ਲੁਟ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਲੋਟੂ ਧਿਰਾਂ ਲੋਟੂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਰਾਜਕਾਜ, ਸਰਕਾਰ ਦਰਬਾਰ ਅਤੇ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਵਰਤਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੇਹਨਤ ਨੂੰ ਲੁਟਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤਾਲੀਮੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜੀ ਅਦਾਰੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਿਸੇ ਗ਼ੈਬੀ ਤਾਕਤ, ਰੱਬ ਜਾਂ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਫਿਤਰਤ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁੱਢ ਕਦੀਮਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਦੇ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨੇਮ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੀ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਚਲਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਚਲਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਲੁੱਟ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲੋਕ ਵੀ ਇਸ ਢੰਗ-ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਅਤੇ 'ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ' ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਲੁੱਟ-ਖਸੂਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਆਪਣੇ ਤੰਤੂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰੌਸ਼ਨ-ਖਿਆਲ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਵਰਤਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਲੁੱਟ ਖਸੂਟ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲੁੱਟ ਤੇ ਪਰਦਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਪੈਰੋਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਜਪਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢ ਕਦੀਮ ਤੋਂ ਚੱਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਰਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਠੇਕੇਦਾਰ ਅਤੇ ਵਾਰਿਸ ਦਸਦੀ ਹੈ। ਕਾਂਗਰਸ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜਦੋਜਹਿਦ ਦੀ ਵਾਰਸ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲਿਜ਼ਮ ਦੀ ਪੈਰੋਕਾਰ ਸਦਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੀ ਪੀ ਆਈ (ਐਮ) ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂਆਂ-ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਚਲਣ, ਮੁਢ ਕਦੀਮੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਦੇ ਵਾਰਸ ਹੋਣ, ਜਾਂ ਰੌਸ਼ਨ ਖਿਆਲੀ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੇਧ ਦੇ ਬੁਰਕੇ ਤਾਂ ਪਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ ਪਰ ਵਕਾਲਤ ਲੁੱਟ ਖਸੂਟ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਝਾਂਸੇ ਵਿਚ ਆ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਹਾਲਾਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਖਸੂਟ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਜਦੋਜਹਿਦ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਬਗ਼ਾਵਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਖੌਤੀ ਰੱਬੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਜਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਨੇਮ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾਕੇ ਉਹ ਨਵੇਂ ਰਾਹ ਖੋਲਣ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜਦੋਜਹਿਦ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ੫੪ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ੩ ਵੱਡੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਂਘ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਹਨ।

ਲੁਟ ਖਸੂਟ ਉਤੇ ਅਧਾਰਤ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਾਜੀ ਤੇ ਆਰਥਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲਕੇ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੋਟੂਆਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਠੁਕਰਾਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਜਦੋਜਹਿਦ ਵਿਚੋਂ ਨਵੇਂ ਖਿਆਲ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਜਨਮਦੀ ਹੈ। ਰੌਸ਼ਨ ਖਿਆਲਾਂ ਵਾਲੇ ਦਾਨਸ਼ਵਰ ਅਤੇ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕ ਇਸ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਅਕਬਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ, ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨੀ, ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਖਸੂਟ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਦੁੱਲਾ ਭੱਟੀ, ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ, ਗੁਰੂਆਂ ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਜਦੋਜਹਿਦ ਨੂੰ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦਿਤਾ। ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਕੀਦਾ ਬਣ ਗਿਆ ਜਿਸਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਲੋਟੂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਹਿਲਾ ਦਿਤੀ। ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਸੇਧ ਘਰ ਗਈ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟਾ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਲੁੱਟ ਖਸੂਟ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਲੋਟੂਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੇ ਕਥਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਤੇ ਤਾਂਘਾਂ ਬਾਰੇ ਲੋਟੂ ਢਾਣੀ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਤਾਂਘਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਉਹ ਸੱਭ ਕੁਝ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਭਲਾਈ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਖ ਮੰਤਵ ਹੈ। ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਅਮਨ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹੀ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਪੂਰਾ ਸਕਣ ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਯੋਰਪ 'ਚ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਭਿਅਤਾ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਹੈ। ਜੈਨ ਲਾਰੇਂਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਬਾਦ ਇਹੋ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਾਲ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਜੇਤੂ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰੇ ਲਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਾਅਦੇ ਅਤੇ ਦਾਅਵੇ ਪਿਛਲੇ ੫੪ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਨ।

ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸੱਭਨਾਂ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਮੇਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਜਾਂ ਉਹ 'ਇਜ਼ਮ' ਜਾਂ 'ਵਾਦ' ਨਹੀਂ। ਇਸਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਇਸ

ਜਦੋਂ ਜਿਹਦੇ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਸੂਝ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਕੋਈ ਵੀ 'ਇਜ਼ਮ' ਜਾਂ 'ਵਾਦ' ਜਾਂ ਖਿਆਲ ਰਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਰਾਹਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਂਝੀ ਸੂਝ ਅਤੇ ਸੋਧ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਖਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਸੋਧ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ, ਵਿਰਸੇ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਵੇਂ ਰਾਹ ਖੋਲਣ ਦੀ ਜਦੋਂ ਜਿਹਦ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਸੋਧ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਬਗੈਰ ਅਸੀਂ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ, ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਆਕੇ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਖਦਿਆਂ ਮੁਦਿੱਆਂ ਅਤੇ ਮਸਲਿਆਂ ਉਤੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਲੁੱਟ ਖਸੁੱਟ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਸਲਾਹਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਬਾਰੇ ਸਰਗਰਮ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਸਾਂਝੀ ਸੂਝ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੀ ਨਵੇਂ ਰਾਹ ਖੋਲਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਕੇ ਇਸ ਸੋਧ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਨਵੀਂ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਰ ਫਿਰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ, ਮਰਦ, ਮਜ਼ਦੂਰ, ਕਿਸਾਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਮਾਰੇ ਲੋਕ ਇਕ ਬਾਰ ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਜਿਹਦ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਕ ਬਾਰ ਫਿਰ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਰਾਹ ਖੋਲਣ ਲਈ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਸਰਹਦ ਤੋਂ ਪਾਰ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਭੈਣਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣਾ ਜੁਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਖੋਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਸ ਬਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਵੇਂ ਰਾਹ ਖੋਲਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਗੇ? ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ? ਇਹ ਸੁਆਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਸਾਬਿਤ ਹੋਣਗੇ। ਇਕ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਹ ਰੋਰਾ ਇਕ ਨਵੇਂ ਝਖੜ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਨਵੀਂ ਸਿਆਸੀ ਪਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ

ਪਿਛਲੇ ੫੦-੫੫ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਰਟੀਆਂ ਤਾਕਤ ਆਉਂਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਸਲੇ ਕੋਈ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਸਲੇ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਚੋਣਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਪਾਰਟੀਆਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਅਦੇ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਸਾਰੇ ਵਾਅਦੇ ਭੁਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰਪਰਸਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਿਛਲੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਬੜੇ ਦਮਗਜ਼ੇ ਮਾਰੇ ਸਨ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਕਰਾਉਣਗੇ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਲਈ ਕੌਣ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕਸ਼ਰਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਲਾਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕਦਮ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਈ ਕਤਲੋਗਾਰਤ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ। ਬਲਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁਲਾ ਭੁਲਾ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਨਸੀਹਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਮਸਲੇ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਲਭਿਆ ਗਿਆ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਹਿਤੁ ਹੋਣ ਦੇ ਦਮਗਜ਼ੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਅਕਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਤੰਗੀਆਂ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋਕੇ ਖੁਦਕਸ਼ੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਪੰਜ ਸਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਹਾਲੇ ਹੋਰ ਸਮਾਂ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਸੀ!

ਕੇਂਦਰ ਵਿਚਲੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹਾਲ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਜਦੋਂ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਿਤੁ ਹੋਣ ਦਾ ਵੌਂਗ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬਜ਼ਬਾਗ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਲਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਤਾਕਤ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਜੰਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਵਾਅਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਤ ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ੫੦ ਤੋਂ ਬਹੁਤੇ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਤਜਰਬਾ ਇਹੋ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੋਟਾਂ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰਨ ਸਾਰ ਹੀ ਉਹ ਮੁੜਕੇ ਇਕ ਗੁਠੇ ਲਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਗਲੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਦੀ ਤਰੀਕ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੋਕਰਾਜ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦਾ ਲੋਕ ਤੇ ਪਿਛੇ ਖਿਚੂ ਰੋਲਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਹੋਣ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਥੱਕਦਾ। ਇਹ ਸਿਆਸੀ ਪਰਣਾਲੀ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੁਆਰ ਸਕਦੀ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਸਲੇ ਹਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇਹ ਪਰਣਾਲੀ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਸਲੇ ਹਲ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਬਲਕਿ ਤਾਕਤਵਰ ਧਿਰਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਅਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਚਾਹੇ ਕਾਂਗਰਸ ਮੁਹਰੇ ਆਵੇ, ਭਾਜਪਾ ਮੁਹਰੇ ਆਵੇ, ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਰਕਾਰ ਚਲਾਉਣ ਅਤੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਸਰਕਾਰ ਚਲਾਵੇ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਸਲੇ ਕਦੇ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਸਿਆਸੀ ਪਰਣਾਲੀ ਰਾਹੀਂ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ੨੫ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ

ਸੀ.ਪੀ.ਆਈ(ਐਮ) ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਚਲਾਉਂਦਿਆਂ ਜੇ ਕੋਈ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹਵੇ ਤਾਂ ਸਾਫ਼ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਹੋਰ ਹਿਸਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਸਲਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਤਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਨਮਾਨੀ ਕਰਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਉਥੇ ਵੀ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਰਥਕ ਨੀਤੀਆਂ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹੀ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪੂੰਜੀ ਅਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ, ਨਿਜੀਕਰਣ ਅਤੇ ਉਦਾਰਵਾਦ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਚਲਣ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲੋਂ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ।

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿਆਸੀ ਪਰਣਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾਕਤਹੀਣ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰਣਾਲੀ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਆਪਣੇ ਸੌੜੇ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰਪਰਸਤਾਂ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਹਰ ਉਹ ਕਦਮ ਚੁਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤ ਹਥਿਆਉਣ ਅਤੇ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਮੱਦਦ ਦੇਵੇ। ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਫੁਟ ਪਾਉਣ ਲਈ ਫਿਰਕੂਵਾਦ, ਇਲਾਕਾਵਾਦ, ਜਾਤਪਾਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਘਟੀਆ ਹੱਥਕੰਡੇ ਵਰਤਣ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਸ਼ਰਮ ਜਾਂ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਦੋ ਸੌ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਰਟੀਰਾਜ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਵਿਧੀ ਉਤੇ ਅਧਾਰਤ ਮੌਜੂਦਾ ਲੋਕਤੰਤਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੜਪਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਖਿਲਾਫ ਮਨਮਾਨੀ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਸਲੇ ਹਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸਿਆਸੀ ਪਰਣਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਆਸੀ ਤੌਰ ਤੇ ਤਾਕਤਹੀਣ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਤਾਕਤਵਰ ਬਣਾਵੇ। ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਮਸਲੇ ਆਪ ਹਲ ਕਰ ਸਕਣਗੇ।

ਪਾਰਟੀ-ਰਾਜ ਦੀ ਪਰਣਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੜਪ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਕਾਜ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਰਾਜ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਜ਼ੁਲਮ-ਜਬਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਣਾਲੀ ਰਾਹੀਂ ਕਾਇਮ ਹੋਇਆ ਸ਼ਾਸਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਸ਼ਾਸਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਆਸੀ ਵਿਧੀ ਵੱਡੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਂ, ਜ਼ਰੀਰਦਾਰਾਂ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ੋਰਵਾਰਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਇਹ ਧਿਰਾਂ ਇਸ ਪਰਣਾਲੀ ਰਾਹੀਂ ਸਟੇਟ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਕੰਟਰੋਲ ਬਰਕਰਾਰ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਸਟੇਟ ਦੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵਰਤਦੀਆਂ ਹਨ। ਚੋਣਾਂ ਵੇਲੇ ਇਹ ਧਿਰਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਅਤੇ ਗੱਠਜੋੜ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਬਰਕਰਾਰ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਭੁਲੇਖੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਹੱਕ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਪਰ ਤਜਰਬਾ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾਵੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਸਲੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਖੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੌਜੂਦਾ ਸਿਆਸੀ ਪਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵਕੀਲ ਸਫ਼ਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਪਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਿਧੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਹਰੇ ਲੈ ਆਉਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਸਲੇ ਕਦੇ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਬਦਲਦੀ ਹੈ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ। ਪਾਰਟੀ-ਰਾਜ ਦੀ ਪਰਣਾਲੀ ਲੁੱਟ ਖਸੂਟ ਦੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਖ ਸਕਦੀ ਹੈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਸਲੇ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।

ਇਸ ਲਈ ਪਾਰਟੀਰਾਜ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਸ ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਕਾਂ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਆਪ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਵਿਚ ਲੋਕ-ਕਮੇਟੀਆਂ ਬਣਾਕੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕ-ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੋਣਾਂ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚੋਂ ਉਮੀਦਵਾਰ ਵੀ ਖੜੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਨਾਲੇ ਇਹ ਮੰਗ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਉਮੀਦਵਾਰ ਨਾ ਖੜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਮੀਦਵਾਰ ਚੁਣਨ ਦਾ ਹੱਕ ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਸ ਹੱਕ ਨੂੰ ਹੜਪ ਲਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਉਮੀਦਵਾਰ ਖੜੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਚੁਣਕੇ ਅੱਗੇ ਭੇਜਣ ਅਤੇ ਮੰਗ ਕਰਨ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਨੂੰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਕਤ ਵੀ ਵਾਪਿਸ ਸੌਂਦ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਚੋਣ ਰੱਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਅਜੰਡੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੀ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਅਸੈਂਬਲੀ ਜਾਂ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਵੋਟ ਪਾਵੇ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਹੱਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਜਾਂ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਬਿਲ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਦਮਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸਿਆਸੀ ਪਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅਸਲੀਅਤ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਆਰਥਕ ਬੁਨਿਆਦ ਬਿਲਕੁਲ ਤਿਆਰ ਖੜੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਸਮਾਜ ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਦਿਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਪਰਣਾਲੀ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਆਰਥਕ ਬੁਨਿਆਦ ਤੇ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਬਣਨ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਢਾ ਅੜਕਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜੀ ਵਿਕਾਸ ਮੰਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਫੁੱਲਤ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਵਧਾਕੇ ਲੁੱਟ ਖਸੂਟ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਲੇਕਿਨ ਲੁੱਟ ਖਸੂਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਅਤੇ ਤੰਡੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਾਰੀਖੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜੀ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ

ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਿਆਸੀ ਪਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸਿਆਸੀ ਪਰਣਾਲੀ ਇਜਾਦ ਕਰਨਾ ਇਕ ਤਾਰੀਖੀ ਲੋੜ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪਵੇਗੀ।

ਇਸ ਨਵੀਂ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਧਿਰਾਂ ਹੀ ਇਸ ਨਵੀਂ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨਗੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨਵੀਂ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਏਕਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਪੁਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਬੰਦੋਬਸਤ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਪਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਦਲਿਤ, ਔਰਤਾਂ, ਕਿਸਾਨ, ਕਰਮਚਾਰੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਕਬਾਇਲੀ ਲੋਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਪਰਣਾਲੀ ਲਈ ਇਕ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੁਣ ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਤਾਕਤ ਛੱਡਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸੋਮਿਆਂ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਵਿਚ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸੂਝ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਇਕ ਮੁੱਠ ਕਰਕੇ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਲਈ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਅਤੇ ਇਕ ਆਪਣਾ ਪਰੋਗਰਾਮ ਉਲੀਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਨਵੀਂ ਪਰਣਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਦੋਜਹਿਦ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਝ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੁੱਟ ਖਸੂਟ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਦੋਜਹਿਦ ਲਈ ਸਾਂਝਾ ਮੁਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਫਰੰਟ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਵਾਦ ਜਾਂ ਇਜ਼ਮ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸੱਭਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਜਦੋਜਹਿਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ, ਧਿਰ ਜਾਂ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਜਦੋਜਹਿਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਮੁਹਾਜ਼ ਜਾਂ ਸਾਂਝੇ ਫਰੰਟ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਖਿਆਲ ਜਾਂ ਅਕੀਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਸਾਂਝੇ ਫਰੰਟ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰਤ ਜੁਲਮ ਖਿਲਾਫ ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਜਦੋਜਹਿਦ ਹੀ ਹੈ।

ਸਾਂਝੇ ਕੰਮ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਉਦਮ ਕਰਨਾ ਸਾਂਝੇ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ, ਕਸਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝੇ ਕੰਮ ਲਈ ਇਕੱਠ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜਾਉਣਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਆਪਣੀ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਵੀਂ ਸਿਆਸੀ ਪਰਣਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ? ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਨਾਲ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਯੁੱਧ ਨੀਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਬਰੁਮ ਅਸਤਰ ਹੋਵੇਗੀ।